

PRENS SABAHATTİN'İN ÖLÜMÜ VE 50'Lİ YILLARDA YENİDEN GÜNDEME GELİŞİ*

Oya OKAN**

Bu çalışmada Prens Sabahattin'in görüşlerinin ortaya konması veya değerlendirilmesinden ziyade, onun ölümünün ardından yeniden gündeme gelişini ele alacağız. Daha önce yapmış olduğumuz çalışmamızda Prens Sabahattin'i sosyologlarımız ve siyasi tarihçilerimizin nasıl ele aldıkları konusunu değerlendirmiştik.¹

Konuya ilgimizi bu çerçevede sürdürmeye çalışacağız. Prens Sabahattin'in (1878-1948) ölümünün ardından yeniden gündeme geliş ve bu ilginin 50'li yılların genel konjonktürü çerçevesinde nasıl okunabileceği konusunda bazı soruları ortaya koyma çabasında olacağız. Kısaca, görüşlerinden çok Prens Sabahattin'in gündeme geliş biçimi konunun sınırları açısından önem kazanmaktadır.

Prens Sabahattin'i gündeme getirirken sosyolojimizdeki Gökalp ve Prens Sabahattin çizgisi olarak bilinen ikili ayrımı da hatırlatmak gerekir. Sosyolojimizin başlangıcında ortaya çıkan eğilime uygun olarak bu ayrımdan çokça söz edilmiştir. Bu yönde pek çok yayın vardır. Her ikisi arasındaki bu ayrım tartışmaların önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Ancak ilginç olan ölümünün ardından Sabahattin'in, Gökalp'in görüşleri gündeme getirilmeden, sosyolojimizin yeni ilgi alanı haline gelmesidir.

Sosyoloji Tarihi çalışmalarımızda başlangıç noktası olarak verilen Comte-Durkheim / Le Play, Ziya Gökalp / Prens Sabahattin çizgisinde,

* Metnin bütünlüğü ve literatürdeki kullanım nedeniyle Sabahattin Bey adını "Prens Sabahattin" olarak kullanacağız. Ancak Sabahattin Bey'in hanedan üyesi olması nedeniyle kullandığı ifade edilen Prens sıfatının Osmanlı Hanedanı'nda kullanılmadığı ve Batı kaynaklı bir ünvan olduğunu hatırlatmak isteriz.

** Yrd. Doç. Dr. İÜEF Sosyoloji Bölümü.

¹ Okan, Oya., "Sosyologlarımız ve Tarihi Gerçekler Önünde Prens Sabahattin", başlıklı yüksek lisans tezi, çalışmanın özeti, Sosyoloji Dergisi'nde (3. Dizi-1. Sayı 1988-1989, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst., 1989, s.97-107) yayınlanmıştır.

Gökalp'le birlikte Durkheim sosyolojisi ön plana çıkararak üniversitelerimizde ve liselerimizde okutulmaya başlanmıştır. Bu etki, daha çok Gökalp'in iktidar kadrolarına yakınlığından kaynaklanmış, bu kadroların dışında kalan Prens Sabahattin ve onun görüşlerine temel aldığı Le Play sosyolojisi ikinci planda yer almıştır. Prens Sabahattin ve Gökalp'in siyasal alandaki karşıtlıkları sosyoloji gündemimizde de karşılığını bulmuştur.

Prens Sabahattin'in siyasal önerileri ve toplumsal görüşleri, yaşadığı yıllarda Gökalp'in görüşlerinin aksine devlet düzeyinde rağbet görmemiştir. Türkiye'de sosyolojinin doğuşundan söz eden çalışmalarda da, ölümüne dek geçen süre içerisinde kısaca adından söz edilen Prens Sabahattin, ölümüyle birlikte sosyoloji çevresinde yeniden hatırlanacak, hatırlanmanın da ötesinde gündemi oluşturacaktır. Bu ilgi ile birlikte de Le Play sosyolojisi ve Tecrübi Sosyoloji çalışmalarına da ağırlık verilecektir.²

Gökalp iktidar kadrolarına yakınlığıyla ön planda tutulurken Prens Sabahattin ölümünden sonra sosyoloji gündeminde aralıklarla yer alacaktır. Bu yer alış, görüşleri çerçevesinde olmaktan çok farklı siyasetlerin uygulanmaya başlanması ile birlikte gerçekleşecektir. Örneğin, ölümünün ardından gündeme gelişi Türk siyasi yaşamında farklılaşmaların başladığı döneme karşılık gelmektedir.

1948'de ölümüne kadar geçen süre içerisinde Prens Sabahattin'in Türkiye'nin gündeminde olmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. 1948 yılından sonra yazılan yazılarda ise, "şahsiyeti ve fikirlerinin ihmale uğradığı" konusunda değerlendirmeler yapılmış, 30 Haziran 1948'de İsviçre'nin Neuchatel kentinin Colombier köyünde hayatını kaybeden Prens Sabahattin'in ölümünün bir "hadise" olduğu ifade edilmiştir.³

Yakın çevresindeki bir kaç kişi istisna, Prens Sabahattin gerçekten de unutulmuş adam olarak kalmıştır. 1924'te hanedanın yurt dışına çıkarılması ile ilgili yasa çerçevesinde Türkiye'den ayrılan Prens Sabahattin, sanki bütün bilimsel çalışmalarını da arkasında bırakmış gibidir. Ancak, bilim adamı Sabahattin "...siyasi oyunlardan uzaklaşmak zorunda kalınca tek bir satır bile yazmak gereğini duymamış bilime olan ilgisi de son bulmuştur."⁴ 1948 yılından

² Okan, O. a.g.e., s. 100-101.

³ Tanyol, Cahit, "İçtimai Monografi Hazırlıkları Prens Sabahattin", Sosyoloji Dergisi s. 4-5 s. 148.

⁴ Sezer, Baykan, "Türk Sosyologları ve Eserleri I", in Sosyoloji Dergisi 3. Dizi-1. Sayı, s. 65-68.

sonra yeniden hatırlanması ilgi çekicidir. Bir anlamda, bu alaka dönemin değiştiğini ve dönemin yeni eğilimlerine uygun olarak Prens Sabahattin'in bıraktığı noktadan yeni bir siyasi ilişki kurulmak istenmesinin göstergesi gibidir.

Uzun yıllar yayın yapmamış olmasına karşın II. Dünya Savaşı yıllarında yazmış olduğu iki yazı, savaş sonrasında kendisi açısından yeni fırsatların doğabileceğine olan inancını gösterir, ki buna hayatı yetmemiştir, ama onun yerine bu işe soyunanlar olacaktır.

Prens Sabahattin'in "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?"⁵ den sonraki yazı faaliyeti yakın dostlarına yazdığı mektuplar ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazmış olduğu iki yazıyı yabancı gazetelerde yayınlamak girişimleriyle sınırlıdır. Türkiye sorunlarına olan ilgisi, 1933 yılında ve 1944'te yabancı gazetelerde yayımlanma girişiminde bulunduğu iki yazıdan⁶ anlaşıldığı üzere ABD'ne ve dünyanın yeni konjonktürüne kaymıştır denilebilir.

Prens Sabahattin bilindiği gibi yapıtlarında Anglo Saksonlar'a özel yer veren bir düşünürümüzdür. Batı içi çekişmede tavrını açıkça Kıta Avrupa'sı ülkelerine karşı Anglo-Saksonlar'dan yana koymuştur. Osmanlı döneminde Anglo Saksonlar'a vermiş olduğu bu özel konum elbette ki o dönemin öncüsü İngiltere'ye yöneliktir. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin dünyada ve Yakın Doğu'da etkinliği sınırlanıp öncülüğü ABD'ye devrettiğinde görüşlerinde de tashih yapılması gerekecektir. II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin dünya üzerindeki üstünlüğü ortaya çıkınca Sabahattin'in görüşleri değişmeyecek ama İngiltere yerine ABD konularak metinleri yeniden okunabilecektir.

Bilindiği gibi Prens Sabahattin sosyolojimizde Gökalp'e karşıt görüşlerin temsilcisi olarak tanınmaktadır. Prens Sabahattin, Demolins'in bir kitabını okuyarak hayatı değişenlerdendir.⁷ "Anglo-Saksonların üstünlüğünün sebepleri" temelinde imparatorluğu kurtaracak çözüm önerilerini geliştirecektir. Tesadüf eseri gördüğü bir kitabın yaşamının amacını belirlemesi de anlamlıdır.

⁵ Prens Sabahattin, Türkiye Nasıl Kurtarılabilir, Elif Yay. No.17. sadeleştiren:Muzaffer Sencer.

⁶ Ege, Nurettin Nezahat, PRENS SABAHADDİN Hayatı ve İlimi Müdafaaları, s.450-455.

⁷ Tütengil, C. Orhan, "Prens Sabahattin (1877-1948) in Sosyoloji Dergisi s.4-5 s. 187.

Yaşam öyküsündeki temel noktalar İngilizlerle bağlantılarını ortaya koymaktadır. Prens Sabahattin, babası ile birlikte başlayan siyasal serüveninde İngilizlerle olan ilişkilerinin temelini tesadüf eseri bilimsel bir zemine oturtma şansı bulmuştur denilebilir mi?

II. Dünya Savaşı sonrasında görüşlerinin ABD ile ilgili olarak gündeme gelişi de bu ilginin rastlantı olmadığı bir kanıttır. “Prens Sabahattin ben bu ülkeyi nasıl, ne biçimde, ne şekilde Büyük Britanya yaparım, bu ülkenin Büyük Britanya gibi olup olamayacağı şeklinde kafasında hiçbir soru yok. Yakın dönemlere baktığımızda bizim liberallerimiz neyi söylüyor. Türkiye nasıl ABD olabilir diye söylüyor. Türkiye nasıl tipik bir Avrupa ülkesi olabilir diye söylüyor...bizim düşünce adamlarımız, bizim akademisyenlerimiz aktüel olanın peşinde koşmaktadırlar ve rüzgar nereden eserse o yöne doğru bakmaktadırlar.”⁸

1948’de rüzgâr Prens Sabahattin’e doğru esecektir. 48’de ölümünün ardından takipçilerinin ve sosyoloji camiamızın ilgisine mazhar olan Sabahattin hakkında o yıllarda başlayıp günümüze ulaşan literatür oldukça geniştir. Örneğin Tütengil, 1954’te Prens Sabahattin başlıklı çalışmasını yayınlamıştır. Günümüze kadar gelen süreçte de Prens Sabahattin sosyoloji tarihimiz içinde, liberalizmin Türkiye’deki serüveni çerçevesinde ele alan yayınlarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu ele alışlarda görebildiğimiz kadarıyla gündeme getirildiği dönemlerle ilgili bağlantılardan yoksunluk göze çarpmaktadır. Örneğin Tefik Çavdar “Türkiye’de Liberalizm”⁹ başlıklı kitabında, Prens Sabahattin’in adını anmamaktadır bile.

48’deki rüzgâra geri dönersek, Tanyol ve Tütengil’in, ölümünün ardından düzenlenen anma toplantıları vesilesiyle yazdıkları yazılarda Prens Sabahattin’in arzusu hilafında politika sahnesinde yer aldığı ifade edilmiş, dönemin koşulları gereği siyasetle ilgilenmek zorunda kaldığı vurgulanmıştır. Prens Sabahattin’in bilim adamı kimliğinin ön plana çıkarıldığı bu yazılarda Tanyol, politikanın Prens Sabahattin açısından bir amaç değil araç olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰ Tütengil ise okunan bir kitabın, bütün yaşamı boyunca kişi

⁸ Kayalı, Kurtuluş, İktisat Dergisi, sayı, 445-450, s.103-105.

⁹ Çavdar, Tefik, Türkiye’de Liberalizm (1860-1990).

¹⁰ Tanyol, C., a.g.e., s.148.

üzerinde etkili olabileceğini ve Prens Sabahattin'in yaşamının da bu durumun bir örneği olduğunu söyleyecektir.¹¹

Prens Sabahattin'in kendisini siyaset dışı tanıtmamasını anlamak mümkün değildir elbette ama Tanyol ve Tütengil'in de ısrarla siyaset dışı gibi göstermeleri de gerçekten ilgi çekicidir. Bu durum mevcut siyaseti açıklamakla birlikte, bunun toplumla paylaşılmak istenmediğinin ifadesidir de. Prens Sabahattin'in yeniden gündeme gelişinin İstanbul Üniversitesi ile bağlantılarına yeniden dikkat çekerek, aynı dönemde Ankara ekolü mensuplarının da tasfiye edilmiş olduğunu hatırlatmakla yetinelim.

Ölümünün ardından kurulan "Türk Sosyoloji Cemiyeti" (2 Aralık 1949) kurucu üyelerinin (Ragıp- Nezahat Nureddin Ege çifti, Nurettin Şazi Kösemihal, Cahit Tanyol, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken vd.) Tecrübi Sosyoloji çalışmalarına ağırlık verdikleri ve köy monografileri gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Gökalp'in kürsüsünde köy monografileri ve tecrübi sosyoloji çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin düzenlediği, "Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı"nı anma toplantılarında Demiray, Kösemihal ve Ülken, Sabahattin'in sosyolog kimliğini ön plana çıkarma, Le Play'in faaliyetleriyle ve her ikisinin de şahsiyetleri arasında bağ kurma çabasında dırlar.¹²

Prens Sabahattin gerçekten de ölümünün ardından dikkate değer bir ilgiyle gündemimizde yer almıştır. İlk kez 1918 yılında basılan "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir", yeni harflerle basılmak için 1950 yılını beklemiştir. Çalışma daha sonra 1965 yılında Muzaffer Sencer tarafından sadeleştirilerek yeniden basılmıştır. Bu durum görüşlerinin o zamana dek toplumla paylaşılmak istenmediğini göstermektedir.

Bu noktada da Prens Sabahattin kemikleriyle gündeme getirilmiştir. Bu dönemde Ziya Gökalp'in izleyicileri de yeni bir öneri getirmeyecektir. ABD ile ilişkiler konusunda genel bir oybirliği söz konusudur. Bu nedenle Prens Sabahattin-Ziya Gökalp karşıtlığının gündeme getirilmesi de gerekmemektedir.

¹¹ Tütengil, C., a.g.e., s.187.

¹² Ertürk Recep, "Türk Sosyoloji Kongreleri Üstüne Notlar", Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl XXXV/1-2, Ankara, 2001.

Tanyol adı geçen yazısının sonunda Prens Sabahattin'in hiç değilse kemiklerinin yabancı bir toprakta daha fazla kalmasına gönlünün razı olmadığını ifade etmektedir. Tanyol'un bu dileği Prens Sabahattin'in ölümünden dört yıl sonra gerçekleşir. 1924'te hanedan üyesi olduğu gerekçesiyle yurt dışında ikamete zorunlu tutulan Prens Sabahattin, Eylül 1952'de kemikleri Türkiye'ye getirilerek babasının yanına defnedilecektir. Bildiğimiz kadarıyla da söz konusu yıllarda Prens Sabahattin dışında cenazesi yurda getirilen başka hanedan üyesi de yoktur.* Kemiklerinin getirilmesi de Osmanlı'nın yeniden gündeme gelmesi biçiminde yorumlanamaz, yorumlanmamıştır da.

Prens Sabahattin'in kemiklerinin Türkiye'ye getirilerek defnedilmesinde de kimlerin rol oynadığı ihmal edilmiş konulardan birisidir. Prens Sabahattin üzerine yapılmış kapsamlı ama dramatik çalışmalardan biri olan Ege'nin kitabında da yaşamındaki her ayrıntıya yer verilmişken yurda getirilmesi konusunda ayrıntılı bir bilgiye rastlanmamaktadır. "1952 sonbaharında vapurla İstanbul'a getirilen vatanseverin naaşı 12 Eylül Cuma günü Beyazıt camiiinde kılınan namazın ardından Eyüp Sultan'da dedesi ve babasının bulunduğu aile türbesinde kurşun tabut içinde mahfuz olarak defnedilmiştir."¹³

Prens Sabahattin'in cenazesi, ilginçtir ki dönemin tek cenazesi değildir. İlk örnek Türkiye'nin Washington Büyükelçisi görevini yürüten ve ABD başkanı ile dostluk kurmuş olan, Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesidir. Nitekim bu olay pek çok kitapta ABD ile ilişkiler açısından dönüm noktası olarak belirtilmektedir. Truman yönetimi, değişen politikasının ve Türkiye'ye ilgisinin kanıtı olarak, Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesini, 2. Dünya Savaşı'na son veren anlaşmanın imzalandığı Missouri zırhlısı ile İstanbul'a gönderir.

Mehmet Münir Bey'in cenazesiyle birlikte, 5 Nisan 1946'da İstanbul'a varan Missouri zırhlısı, Türk-Amerikan ilişkilerinde dönüm noktasının da simgesidir. Türk-Amerikan ilişkileri çerçevesinde dönüm noktası olarak siyasi tarihimizde yerini alan Münir Bey'in naaşının naklinin ardından başka cenazeler

* Abdülmecid Efendi İstanbul'da gömülmeyi vasiyet etmiştir; girişimlere rağmen bunda başarılı olunamaz. Cenazesi on yıl boyunca, Paris Camii'nin bir hücreesinde mumyalanmış olarak bekletilir. Cenaze bazı özel girişimlerle 1954'te Medine'ye defnedilir.

¹³ Ege, N., a.g.e., s. 502.

de Türkiye'ye gelecektir. Türk-Amerikan ilişkileri çerçevesinde yer aldığımız Kore savaşının ardından gelen cenazelerdir bunlar.

Prens Sabahattin'in ölümünün ardından kemiklerinin yurda getirilerek defnedilmesi, sosyoloji çevresinde uyandırdığı ilginin benzeri bir biçimde basında da karşımıza çıkmaktadır. Dönemin önemli gazetelerinden Milliyet, Cumhuriyet, Yeni İstanbul'da Prens Sabahattin büyük Türk düşünürü ve eğitimcisi olarak sunulmaktadır. Defin haberlerinin yanı sıra, kısa yaşam öyküsü ve görüşleriyle birlikte yeni nesilleri unutulmuş mütefekkirle tanıştırmayı amaçlayan kısa haberlerle, şehir haberleri başlıkları altında gündeme gelmiştir.*

Örneklerini gördüğümüz kısa haberlerin yanı sıra Cumhuriyet gazetesinde C. O** (muhtemelen Cavit Orhan Tütengil ancak gazetede böyle yer

* **MİLLİYET**, 13 Eylül 1952, 2. Sayfa KISA HABERLER

Büyük Türk müteferriki merhum Sabahaddin Beyin yurda getirilen naaşı dün Bayazıt Camiinde namazı edildikten sonra Eyüp Sultan'da babası damat Mahmut Paşa Türbesinde hazırlanan makbereye tevdi edilmiştir.

12 Eylül 1952, 2. Sayfa, KISA HABERLER

Büyük mütefekkir ve terbiyeci Prens Sabahattinin cenaze namazı bugün saat 12:30'da Bayazıt camiinde kılınacaktır.

11 Eylül 1952, 2. Sayfa, KISA HABERLER

Rahmetli büyük Türk mütefekiri merhum Sabahattinin naaşı yarınki Cuma günü Beyazıt camiinden Cuma namazını müteakip cenaze namazı kıldıktan sonra Eyüpte babasının türbesindeki aile makberesine tevdi edilecektir.

CUMHURİYET, 12 Eylül 1952, 2. Sayfa, ŞEHİR HABERLERİ

Prens Sabahaddin'in Cenaze Töreni. İsviçrede menfada vefat eden büyük mütefekkir Prens Sabahaddin'in Avrupa'dan getirilen kemikleri bugün Cuma namazını müteakip Beyazıt Camiinden alınarak Eyüpteki aile mezarlığına gömülecektir. Türkiye Muallimler Birliği öğretmenleri törene davet etmiştir.

YENİ İSTANBUL GAZETESİ, 12 Eylül 2. Sayfa, ŞEHİR HABERLERİ

Prens Sabahaddin'in cenazesi bugün kaldırılıyor. Hükümetimizin müsaadesiyle anavatana getirilmiş olan büyük Türk mütefekiri Prens Sabahaddin'in cenazesi bugün öğleyi müteakip Beyazıt camiinde kılınarak törenle kaldırılacak ve Eyüpteki aile makberesine tevdi edilecektir.

** Prens Sabahaddin

Osmanlı hanedanına mensub olmasına rağmen bütün varlığını müstebid hükümdarlarla mücadeleye hasreden Prens Sabahaddin'in kemikleri vatana getirilip dün Eyüp Sultandaki aile makberesine gömüldü. Prens Sabahaddin damat Mahmud Celaleddin Paşa ile Abdülmecid'in kızlarından ve Abdülhamidin kardeşlerinden Semihanımın oğludur. Fakat ona hürriyetin çocuğu demek hiçte yersiz olmaz P. S. Babasının telkinleri altında henüz genç iken memleket idaresi ile yakından ilgilenmeye başladı. Mahmud Celaleddin Paşa Abdülhamitle bozuşunca oğulları Lütfullah ve Sabahaddin'i alarak 1899'da Avrupa'ya kaçtı. Mahmut Paşa çocuklarına en tanınmış Fransız Hocalardan ders aldırdı. Hürriyet dersini de bizzat kendisi verdi. Sabahaddin Bey Pariste birçok (siyaset) sirayet ve içtimaiyet üstadları ile tanıştı. 1902 senesinde Ahrarı Osmaniye cemiyetini kurdu. Aynı adı taşıyan kongre münasebetiyle Sultan hamidin

almakta) ve Vatan gazetesinde Ahmet Emin Yalman, başyazılarında; Prens

istibdadından milletin hak ve hürriyete ihtiyacından, vergileri ağırlığından hararetle bahsetmişti. İstibdada karşı çalışan İttihat ve Terakki ile ilk zamanlarda hemfikir olarak çalıştı. Fakat. "La Revue" ve "Terakki" mecmualarında yazdığı makaleleri ile İttihat ve Terakki erkanımızın fikirlerine aykırı düşüncelerini ortaya koymaya başladı. Esasen Fransa'da teşekkül eden bir zümre "merkeziyetçi" rejimin aleyhinde eserler neşrediyordu. Bu meyanda Anglosakson terbiye ve tedris usulleri Fransa için tavsiye edilmekte idi. Sabahaddin Bey bu neşriyattan aldığı ilhamla mühim bir prensip sahibi oldu. Jöntürkler Fransız büyük ihtilalinin birçok memleketlerde yaptığı tesirle Osmanlı İmparatorluğunda da meşrutî bir parlamenter idarenin tesirini istiyorlardı. Prens Sabahaddin ise yalnız meşrutiyetin ve Kanuni Esasınin ilanı ile gayeye varılamayacağı kaanatındeydi. O dev adımları ile terakki temin eden ve fertlere teşebbüs fikrini aşıl原因an idari bir reform istiyordu. Şimdi Amerika, İngiltere ve Avrupa'nın şimal memleketlerinde tatbik edilen "adem-i merkeziyet" sistemi onun ideali idi. 1908 meşrutiyetinden evvel yazdığı bir makaleden aldığımız aşağıdaki parça Sabahaddin Bey'in memleket ve hürriyet meselelerinde ne kadar iyi niyet sahibi olduğunu gösterir.

"Biz yalnız tarzi idaremizin ıslahını istemek, vatandaşlara mühim bir ittihad teklif etmekle kalmıyoruz. Asıl, tarzi maişetimizin ıslahı lüzumunu anlatmak, birincideki fenalığın ikincideki noksanlardan neşet eylediğini belirlemek, maddi ananevi ataletimize karşı efkârı umumiye de kudretli bir aksülamel hazırlamak istiyoruz. Bir Abdülhamidi ortadan kaldırmakla hürriyet ve istiklali şahsiyi hiçbir vakit temin edemeyiz. Sefaletimizin esbabı asliyesini keşf ile izalesi çaresine dört elle sarılmadıkça bugünkü Abdülhamid'in yeri hiçbir zaman boş kalmaz. O gider yerine başkaları geçer."

Prens Sabahaddin, meşrutiyetin ilanını müteakip Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşadan vatana dönmesi için resmi bir mektup aldı. Bir müddet sonra Abdülhamid'in baş düşmanlarından biri olan babasının kemikleri ile İstanbul'a döndü, büyük bir merasimle karşılandı. 1908 senesindeki mebus intihabı sırasında Prens'in de namzetliğini koyacağı şayi oldu. Aynı zamanda iyi bir hatib olan Prens

Şehzadebaşı'nda "Fevziye" kıraathanesinde memleketine mebus ve memur olarak değil fikir adamı olarak hizmet edeceğini ifade etti.

"biz ne mebusluğa ne memurluğa namzet olduk, hiçbir kuvve-i beşeriyeden şahsımız namına hiçbir muavenet istemedik, istemiyoruz. Hükümeti sabıkaya karşı ne kadar müstakil idiysek hükümeti hazıra ve müstakbeleğe karşı o kadar müstakiliz ve o kadar müstakil olacağız. Bütün emeller ve bütün teşebbüslerimiz nesli cedidimizin memuriyet peşinden koştuktan kurtaracak şubatı mühimme ilmiye, mesairi müsmire medeniyeye sevk edecek vesaiti içtimaiyeyi gütükçe daha ameli bir surette ihzara münhası! Bu maksadı gayeyi hayal ittihat edinenlerin menafii şahsiyeleri namına hükümetten isteyebilecekleri yegane lütuf: Gölge etme başka ihsan istemem'den maada birşey olamaz."

Sabahaddin bey bu sözleri ile post ve mevkîe müstağni mizacını ve ideal sahibi bir insan olduğunu anlatır. Nitekim daha sonraki hareketleri de bunu ispat eder. Ziya Paşa'nın dediği gibi : Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz.

Sabahaddin bey bu sıralarda siyasi ve içtimai fikirlerini üç izah namı altında risale halinde neşretti. "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" kitabı da iyi niyetinin eseridir.

31 Mart vakasında Sabahaddin Beyin de parmağının bulunduğu zannedildi. Tevkif olundu. Serbest bırakılınca Mısır'a gitti. İttihat ve Terakkinin tahkikatı sonunda hiçbir suçu olmadığı anlaşıldığından memleketine dönüp faaliyetine tekrar başladı. Milli mücadele yıllarına kadar bu faaliyetine devam etti. Hilafetin ilgası üzerine hendana mensup kimselerle birlikte yurt dışına çıkarıldı. Önce Paris'te sonra da İsviçre'de yıllarca zaruret içinde ömür sürdürdü.

Sabahaddin Bey dünya nimetlerini tepip, memleket ideali uğrunda her türlü maddi saadetlere yüz çevirip sıkıntılar çekerek 1948 senesinin 30 Haziranında İsviçre'nin Colombier köyünde gözlerini hayata kapadı.

C. O

CUMHURİYET 13 Eylül 1952 2. sayfa

Sabahattin'i hürriyet çocuğu olarak anarlar. Ömrünü vatana hizmete adayan Prens Sabahattin'in fikirlerini tanıyarak, onun izinde yürümleri gerektiği konusunda yeni nesilleri uyaran yazırlarla Prens Sabahattin'i gündeme getirirler.

Ahmet Emin Yalman, Prens Sabahattin'in takipçilerindendir. New York Columbia Üniversitesi'nde burs alarak eğitim görür. 1914'ten sonra yurda dönen Yalman, Gökalp'in sosyoloji asistanlığını yapar. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nde yer alır. Bu dönemde Amerika ile işbirliğini savunur. Yalman, Prens Sabahattin ekolüne mensup, Anglo-Amerikan modele hayran, mevcut siyasi iktidarlara karşı mücadeleci ve komünizme muhaliftir.¹⁴

Yalman, 10 Eylül 1952 tarihli yazısında Prens Sabahattin'in politikayı girmiş olmasının "ilim adamı, vatansever ve idealist" kimliğine leke sürmeyeceğini, yeni nesillerin onun mücadelesine alakasız kalmayarak "Osmanlı için federasyon...mahalli idare muhtariyeti ve hususi teşebbüsün yaratıcı kudreti" gibi fikirleri savunan uzak görüşlü "vatansever"ın peşinden gideceklerine olan inancını vurgular.

Yalman'ın yazısında dikkat çekici noktalardan birisi de defin yeri olarak Hürriyet-i Ebediye tepesinin işaret edilmesidir. Bu ifade bir yanlışlık sonucu olarak mı yazıda yer almaktadır, yoksa İttihatçıların gömülü olduğu mekana Sabahattin Beyi de yerleştirmek istemektedir Yalman, bilinmez.*

¹⁴ Demirci, Aliyar, "Ahmet Emin Yalman", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Liberalizm, cilt: 7, s. 473-479.

* **SABAHADDİN BEY**

"Bundan yarım asır kadar evvel Damat Mehmet Paşa saray debdebesinden kendisine düşen yıldızlı payı ayağı ile iterek iki oğlunu yanına almış, istibdada karşı mücadele için Avrupa'ya gitmiş, orada yıllarca müddet her mahrumiyeti ve fedakarlığı göze almış sarayla çarpışmıştı. Bu mücadele içinde de yakın siyasi tarihimizin en basiretli ve uzak görüşlü simalarından Sabahaddin Bey sıvrılmıştı. Yeni nesillerimiz tarihe karşı cehalet içinde yetiştirilmiştir. Sabahaddin Beyin adını tanıyan gençlerin çok olduğunu sanmıyorum. Fakat bu ismin her münevver vatanseverin kalbine minnetle hak edilmesi insaf ve hakkaniyetin bir icabıdır. Yirminci asır iptidalarında Avrupa'da ihtilalci sıfatıyla yaşayan Genç Türkler arasında istikbal hakkında münakaşalar devam ediyor, herkes kendine göre hasta adamın derdine deva arıyordu. Bu arada ilmi bir ölçü takip eden ve tarihi tecrübelerin yarattığı basiretle konuşan bir tek adam vardı ki o da Sabahaddin Bey'di. O'nun gibi bir ilim adamı ve idealistin politika sahnesine girmesi hata olmuştur. Başkaları gibi o da politikanın ihtiraslarından geri kalmamış, hatalar işlemiştir. Bu hatalar arasında büyük olanlarda vardır. Fakat bu hal Sabahaddin Bey'in ilimadamı, vatansever ve idealist sıfatıyla taşıdığı yüksek mevkii sarsmaz. Hele muayyen bir devre has olan dedikodular ve didişmeler tarihin sinesine gömüldükten sonra Sabahaddin Beyin yeni nesiller için taşıdığı hüviyet, bilhassa uzak görüşlü ve ilmi ölçülü bir vatansever sıfatıyla olan şahsiyetidir. O herkesin totaliter bir merkeziyete ve bir vasilik idaresine inandığı bir sırada Osmanlı için federasyon fikrini mahalli idare muhtariyetini ve hususi teşebbüsün yaratıcı kudretini tavsiye ve müdafaa eden uzak görüşlü adamdır. Eğer bu yol azimle

Prens Sabahattin adının Mütareke döneminde ilgi görmesinin ardından uzun süren sessizliği, İsviçre’de ömrünü tamamladığı yıllarda dünya tarihindeki yeni gelişmelere bağlı olarak ülkemiz gündemine yeniden girerek sona ermiştir. Ölümü haberlerinin ardından cenazesinin getiriliş haberleri, cenazenin getirilişinin İstanbul’da toplanan Uluslararası Sosyoloji Kongresi ile aynı günlere tesadüf etmesi, ancak iki olay arasında hiçbir bağlantı kurulmamış olması da ilgi çekicidir. Bu gündeme gelişi Prens Sabahattin’in görüşleri temelinde kurulan siyasi partiler izleyecektir. 50’li yıllarda, Türkiye Köylü Partisi, onun başarısızlığının ardından Hürriyet Partisi, Prens Sabahattin’in görüşleri temelinde topluma yön verme girişimleri olarak hatırlanması gereken olaylardır. Ancak 50’li yıllarda Prens Sabahattin’in veya görüşlerinin çeşitli biçimlerde öne çıkarılması girişimleri toplum desteği görmeyecektir.

Prens Sabahattin rüzgarı 21. yüzyılda neden yeniden esiyor? Prens Sabahattin görüşlerinin tartışılıp yeniden ele alınmasından çok, Türk siyasi yaşamının farklı evrelerinde kendilerini Prens Sabahattin’in devamcıları sayan politikacıların söylemlerinde yeniden hatırlanacaktır. Aralıklarla Anavatan Partisi, Yeni Demokrasi Hareketi, ve son olarak Adalet ve Kalkınma Partisi kendilerini Prens Sabahattin’in görüşlerinin devamcısı olduklarını çeşitli vesilelerle dile getirmişlerdir. Bu yeniden ele alışlar, Prens Sabahattin’in görüşlerini değiştirmesi olanağı olmadığına göre sosyolojimizin ve siyasetimizin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

tutulsaydı, nice harplerin önu alınır, orta şark için hasretini duyduğumuz istikrar ve ahenk kırk yıl evvel kurulurdu.

Zamanlar olmuştur ki Sabahaddin Bey her cesur vatansever gibi takiplere uğramış, hatta defalarca idama mahkum edilmiştir. Genç yaşından beri hanedana karşı millet hesabına mücadelelerde bulunmasına rağmen, tarihin çok acı bir cilvesi eseri olarak hanedanın bir mensubu sıfatıyla muamele görmüş 1923’te yurt haricine çıkarılmıştır. 23 yıl boyunca bir İsviçre köyünde çok sevdiği uğruna bir ömür vakfettiği vatanından kovulmanın elemi çekmiş fakat kendisine yapılan haksızlıklardan milleti mesul tutmaya razı olmamış, bütün düşünce ve dileklerini memleketin iyiliğine ve saadetine hasretmiştir. Bugün Prens Sabahattin bir avuç kemik halinde nihayet vatanına kavuşmuş bulunuyor. Bir avuç kemik Cuma günü vatan topraklarına gömülecek. Gömüldüğü yerin Hürriyet-i Ebediye Tepesi olması uzun yılları dolduran haksızlıkların yerine geçer.

Öyle umarım ki Türk gençliği Sabahaddin beyin idealist bir Türk vatanseveri sıfatıyla yarım asır kadar devam eden mücadelelerine alakasız kalmayacak, uzak görüşlü ilim adamına karşı son vazifesini yerine getirecektir. Memlekette yeni Sabahaddin Beylerin yetişmesi ve feragatli mücadelelere girişebilmesi için böyle insanlara karşı uzun yıllar sonra olsun takdir ve saygı gösterilmesi lazımdır. Yoksa idealizmin dikenli yollarına tırmanmayı bir haz diye kabul edenler bol zuhur edemez.” Ahmet Emin Yalman, VATAN 10 Eylül 1952 Baş sayfa.

KAYNAKÇA

- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, İmge Yay., Ankara, 1992
- Demirci, Aliyar, "Ahmet Emin Yalman" in, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Liberalizm*, cilt 7, İletişim Yay., İst 2005
- Ege Nurettin Nezahat., *Prens Sabahattin, Hayatı ve İlmi Müdafaaları*, Güneş Neşriyat, İst, 1997
- Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye / 1948-1980*, Çev: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İst, 1994
- Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi / 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976
- Kayalı, Kurtuluş, "80. Yılda Düşünce Akımlarının Uygulamaya Yansıması ve Geleceği" oturumu, in *İktisat Dergisi, sayı, 445-450*. İ.Ü.İ.F.M.C. yayını İst, 2004
- Okan, Oya., "Sosyologlarımız ve Tarihi Gerçekler Ötünde Prens Sabahattin", in *Sosyoloji Dergisi 3. Dizi-1. Sayı* 1988-1989, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst, 1989
- Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, Çev: Muzaffer Sencer, Elif Yayınları, İst,1950
- Prens Sabahattin, *Görüşlerim*, Haz:Ahmet Zeki İzgöer, Buruç Yay. İst., 1999
- Ertürk Recep, "Türk Sosyoloji Kongreleri Üstüne Notlar", *Türk Kültürü Araştırmaları* , Yıl XXXV/1-2, Ankara, 2001
- Sezer, Baykan, "Türk Sosyologları ve Eserleri I", in *Sosyoloji Dergisi 3. Dizi-1. Sayı*, İ.Ü.E.F. Yay. İst. 1989
- Tanyol, Cahit, "İçtimai Monografi Hazırlıkları Prens Sabahattin", in *Sosyoloji Dergisi s. 4-5*, İ.Ü.E.F. Yay. İst. 1949
- Tütengil, C. Orhan, "Prens Sabahattin (1877-1948)" in *Sosyoloji Dergisi s.4-5*, İ.Ü.E.F. Yay. İst. 1949

ABSTRACT

Sabahattin Bey known as Prince Sabahattin is a representative of one of the two major trends in sociology in Turkey. His influences and ideas are rather in post Young Turk period. However, his ideas came up often in following years. In this text, the reasons and results of Sabahattin's coming up to the political and sociological agenda in 1950's are discussed

Key Words : Prince Sabahattin, Young Turcs, Comte, Durkheim, Le Play, Ziya Gökalp.